

UNITÉ

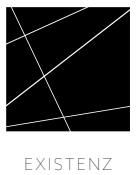

acco

MAAKT KENNIS MET U

DEPARTEMENT
ARCHITECTUUR

Beste lezer

Een nieuw jaar, een nieuwe Unité. Welkom!

Al voor het zevende jaar kunnen we u met veel trots deze Unité presenteren. Doorheen de jaren veranderde het uitzicht van de Unité grondig. Ook dit jaar gaan we op zoek naar de juiste balans tussen aangenaam beeldmateriaal en interessante artikels. Elk jaar worden er nieuwe thema's aangesneden. Voor elk wat wils: van de meest brede onderwerpen tot de kleinste schaal. In deze Unité bespreken we uitvoerig het stadsfestival 'Utopia' dat dit jaar in Leuven plaatsvindt. De andere artikels liggen in de lijn van dit thema en zoeken de grens van architectuur op.

Unité is onlosmakelijk verbonden aan Existenz, de vierdejaarsstudenten burgerlijk ingenieur-architect aan de KU Leuven. Dit zal niet onopgemerkt voorbijgaan in deze Unité. Met een aantal gevatte foto's tonen we de evenementen die al achter de rug zijn. Maar geen nood! Er is nog genoeg tijd om vooruit te kijken naar de komende activiteiten, met als hoogtepunt de Existenzweek, waarop u ongetwijfeld het tweede nummer van de Unité tegenkomt.

Tenslotte willen we de nodige personen en organisaties bedanken zonder wie deze Unité onmogelijk was: het Departement Architectuur, de Faculteit Ingenieurswetenschappen, de sponsors, de schrijvers en natuurlijk onze trouwe lezers.

Karen Boven | Ward Van Hemeledonck
Verantwoordelijken Unité

INHOUDSTAFEL

Voorwoord 1

Woordje van de voorzitter 5

Siem Lasseel 7

The Future is More 8

Vlaams Bouwmeester 20

Aravena vs. Schumacher 27

Maarten Bouwen Fonds 34

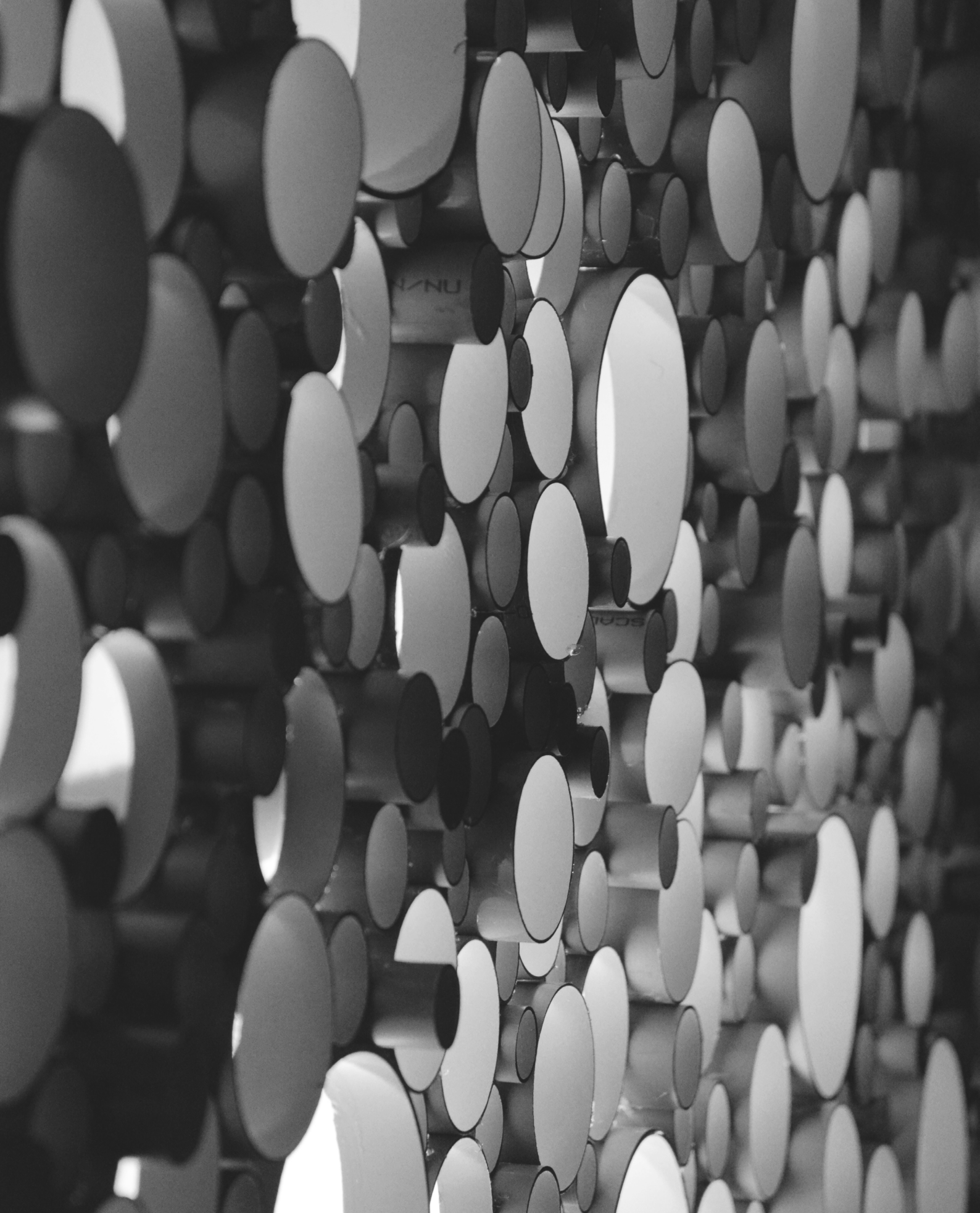
Bouworde 38

Existenzreis 45

De stoel is de plaats van de mens,
de tafel definieert de ruimte 52

Café Illuminé 58

Dankwoord 60

Existenz! Na enkele prachtige edities te hebben mogen ervaren, is het nu onze beurt. Al enkele jaren kijken we op naar wat Existenz allemaal te bieden heeft, keer op keer worden we verrast door alles wat wordt gerealiseerd. Hopelijk heeft u na dit jaar ook die impressie!

We hebben al een prachtige Duplex- en Triplexwerking achter de rug, de sfeer die daar werd opgebouwd, nemen we mee binnen Existenz. Met Maren Libbrecht als vice-voorzitter, Menno Mestrom als beheerder, en een gemotiveerd team, doen we ons uiterste best om er een fantastisch jaar van te maken. Alvast een dikke pluim aan iedereen die er zijn schouders mee onder steekt.

Doorheen de jaren is Existenz uitgegroeid tot iets uniek, waarbij elk evenement of project z'n eigen invulling en sfeer kent. Denk maar aan de cafés, die keer op keer het jaar op gepaste wijze inzetten. Misschien geniet u nog na van de beats op Bauhouse? Bent u niet in het bezit van een goed paar dansbenen, geen nood, de auditoriumlezingen dragen bij tot de uitbreiding van het intellect. Daarnaast bundelen we al onze krachten op de Existenzweek, waarin we een week lang een gebouw bezetten om er allerhande activiteiten te organiseren.

We proberen natuurlijk altijd vernieuwend uit de hoek te komen. Misschien heeft u dit jaar de dome al ergens zien neerdalen? Hiermee willen we Existenz en de burgerlijk ingenieur-architecten een gezicht geven binnen de stad Leuven. De dome zal worden opgesteld op verschillende evenementen en op alle soorten locaties, zowel binnen als buiten de ring. De dome kan op verschillende manieren worden ingezet, zoals bijvoorbeeld een rustige leeshoek, waar u zich kan verdiepen in de Unité. U kan ook altijd achterover gaan liggen in de koepel en genieten van de hemel.

Daarnaast willen we iedereen bedanken die zich in het verleden voor Existenz heeft ingezet en ervoor gezorgd heeft dat Existenz is wat het nu is. Een speciale bedanking aan het Existenzteam '15-'16. Hopelijk kijken jullie met enorm veel nostalgie terug op een schitterend jaar, dat wensen we jullie zeker toe!

Wij zijn er klaar voor! Jullie ook?

Francis Hofmans
Voorzitter Existenz '16-'17

We laten in deze Unité het podium aan de Belgische fotograaf Siem Lasseel. Achter zijn werk schuilt een maatschappijkritische boodschap. We besteden in deze Unité veel aandacht aan het onderwerp 'utopie', de thematiek van deze foto's vertrekt uit het tegenovergestelde, een soort dystopie. We laten Siem hierover kort aan het woord:

Mijn zwart-wit beelden, die u verder in deze Unité kan terugvinden, waren de start van een zoektocht naar onpersoonlijke plaatsen. Deze non-places fascineerden mij, omdat zij veel blootleggen van onze samenleving. Zeker nu in dit informatietijdperk waarin technologie zo'n grote rol begint te spelen. Dit creëert een interessant spanningsveld. Zo kan technologie ons dichterbij elkaar brengen, maar kan het ons tegelijkertijd het contact met onze omgeving doen vervagen. Zo'n soort spanningsveld komt ook terug in een non-place. Het zijn plaatsen waar we ons dagelijks in bevinden, maar waar wij weinig waarde aan hechten. Dit zag ik als een mooie metafoor die ons toont hoe wij staan ten opzichte van het informatietijdperk: afwezig en vervaagd. Enerzijds komen mijn reeksen tot stand door mijn interesse naar desolate taferelen, maar anderzijds omdat ik graag met technologie bezig ben. Ergens voel ik hierdoor de noodzaak om te spreken over de mogelijke gevolgen van dit tijdperk. Denk maar aan zelfrijdende auto's, automatisatie, the internet of things en vooral onze privacy. We besteden er collectief weinig aandacht aan, maar we mogen juist daarom het contact met deze ontwikkelingen niet verliezen. We moeten oppassen dat de digitale ongeletterdheid niet te groot wordt.

De laatste stop in deze zoektocht is mijn reeks in kleur. Daarin wordt een dystopische wereld geprojecteerd. Eentje uit een overontwikkelde maatschappij waarin het menselijk contact volledig verdwenen is. Een soort doemdenken wanneer technologie de overhand zou nemen.

Ironisch genoeg zijn al mijn beelden analoog gemaakt. Dit geeft mij de creatieve vrijheid door de weinige hindernissen die er tussen het gefotografeerde en het beeld liggen. Daarnaast ontwikkel ik al mijn analoge films zelf en scan ik ze op een eigenwijze manier in. Hiermee heb ik mijn kleuren vanaf nul moeten opbouwen wat de foto's een uniek kleurenpallet geeft. Hierdoor zijn mijn beelden verrassend genoeg zeer ontechnisch.

Wie meer te weten wil komen over het werk van Siem, kan terecht op zijn website: www.siemlasseel.be.

THE FUTURE IS MORE

“Uto-pie (de; v; meervoud: utopieën) 1. onbereikbaar ideaal”, zo beschrijft de Van Dale. Thomas More niet gelaten: zijn Utopia, al sinds 1516 actueel, moest het 16e-eeuwse Engeland een spiegel voorhouden met ‘utopische’ ideeën als gratis onderwijs, euthanasie, democratie en gelijkheid tussen man en vrouw. De stad Leuven viert daarom dit najaar 500 jaar Utopia.

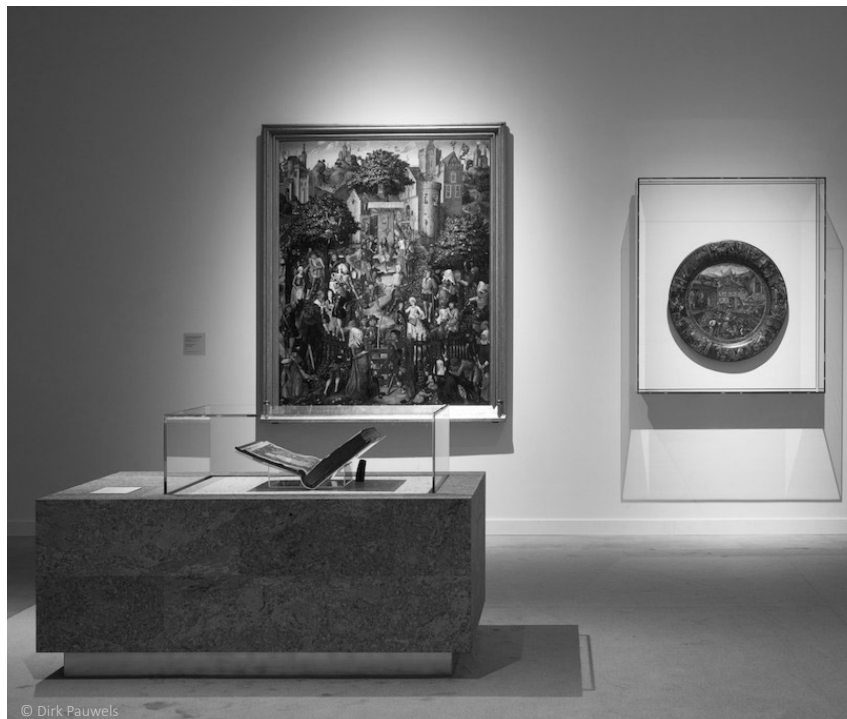
Thomas wie?

Utopia, een samentrekking van “ou” (niet) en “topos” (plaats). Nergensland. Maar evenwel de samentrekking van “eu” (goede) en “topos” (plaats), een goede maar onbestaande plaats, helaas. Dit woordspelletje van Thomas More’s goede vriend en medehumanist Erasmus is de titel van More’s bekendste werk. Het beschrijft de fictieve eilandstaat Utopia die toevallig nogal wat overeenkomsten treft met het wanordelijke Engeland van die tijd: koningen vochten wreedaardige oorlogen uit pure machtslust.

Thomas More was een van de grote figuren van het humanisme. Opgeleid in de Griekse taal in Oxford en tot advocaat in Londen. Als gezant van Hendrik VIII van Engeland bezocht hij in 1515 verscheidene Belgische steden. In 1516 komt Utopia voor het eerst van de pers, op aanraden van Erasmus in ons dierbare Leuven dan nog wel. Reden te meer om het werk in de verf te zetten en af te toetsen tegen onze hedendaagse samenleving.

Stadsfestival Leuven

Utopia, LUtopia, EUtopia, YOUtopia,... genoeg ‘-topieën’ om in te verdwalen. Samen brengen ze heel de stad in beweging in wat ze terecht een waar stadsfestival noemen. Een introductie, maar tegelijk ook de uitnodiging om zelf op ontdekking te trekken.

Op zoek naar Utopia

Centraal in het hele gebeuren staat de tentoonstelling 'Op zoek naar Utopia' in M-museum Leuven. De tentoonstelling schetst de bezoeker een beeld van het utopisch gedachtegoed uit de 15de en 16de eeuw met een spraakmakende collectie aan kunstwerken en meettoestellen uit die periode. Portret van Erasmus van Quinten Metsys werd geleend van Koningin Elisabeth II van Engeland en de net gerestaureerde Besloten hofjes van de Mechelse kloosterzusters werden hier voor het eerst weer voorgesteld. Daarnaast bevat de collectie een aantal prachtige astrolabia van Gerard Mercator en een hele resem kunstwerken van Jheronimus Bosch.

De tentoonstelling opent met een korte film, we ontmoeten Thomas More bij het schrijven van een brief die hij bij z'n manuscript voegt en naar Leuvense drukker Dirk Martens verzendt. Zijn Utopia belandt in Leuven. Langsheen de vaste collectie kom je bij het begin van de expositie, en onmiddellijk wordt duidelijk hoe kostbaar de aanwezige collectie is: centraal in de ruimte een exemplaar van de eerste editie van Utopia, omringd door een aantal latere edities. Tussen de schilderijen vinden we ook Thomas More terug, geportretteerd door Hans Holbein. Daar sta je dan, oog in oog met een stukje geschiedenis.

De volgende ruimtes schetsen het gedachtegoed van die tijd, en denkbeelden die aansluiten of voortbouwen op Thomas More's utopisch denken. De 15e- en 16e-eeuwse mens durfde dromen, en dat wordt heel duidelijk in deze ruimte. Maar de Tuin der Lusten luidt de volgende ruimte reeds in: schijn durft al eens bedriegen, leidt het paradijs niet als vanzelf tot de hel? Beelden van de hel vullen de volgende ruimte, een politiek en sociaal schrikbeeld om de aanschouwer van te waarschuwen voor het verwerpelijke gedrag eigen aan de anti-utopie: lust en verslaving leiden tot foltering en dood.

Schijn durft al eens bedriegen, leidt het paradijs niet als vanzelf tot de hel?

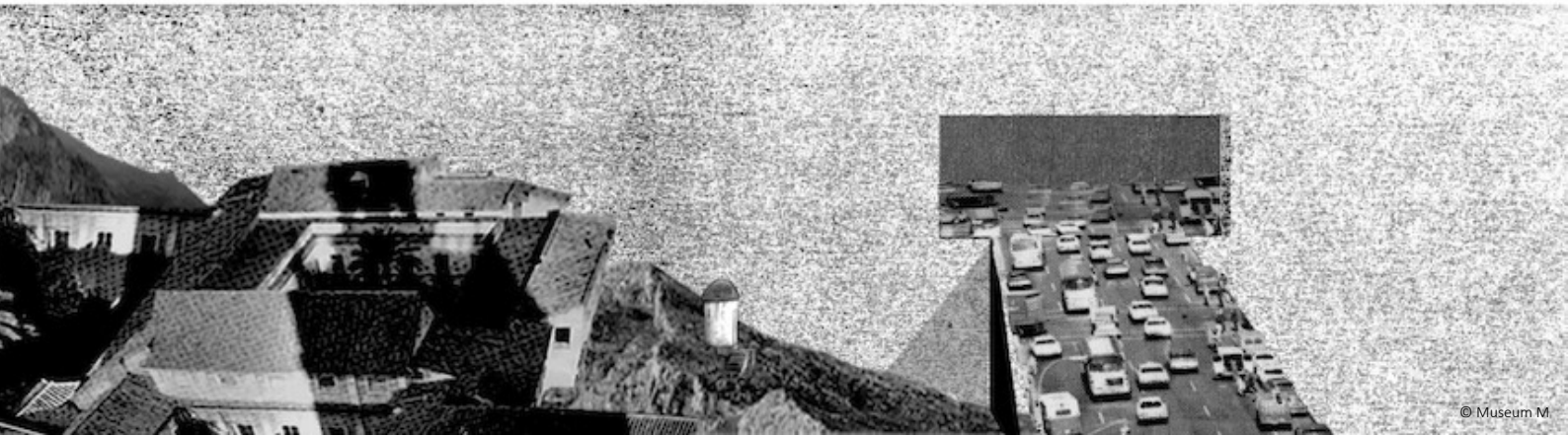
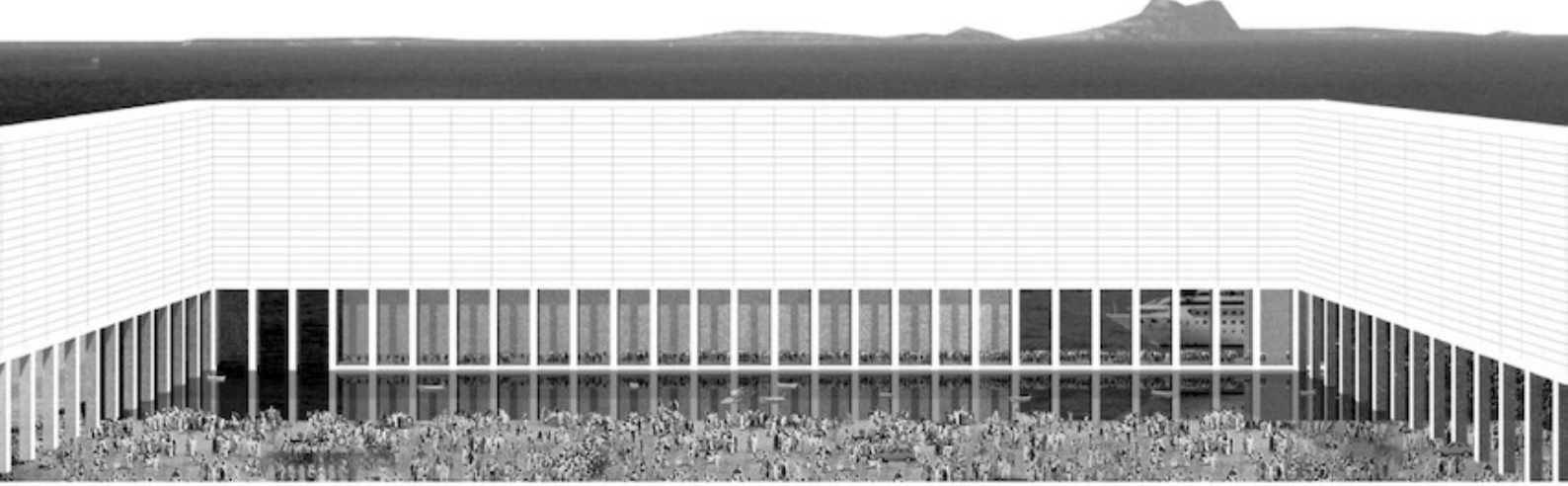
Naast beelden van hemel en hel, paradijs en ondergang, probeert de mens van toen zich ook een beeld te vormen van zijn eigen wereld. Cartografie ontwikkelt zich verder en nieuwe delen van de wereld worden op de kaart gezet. Dat gaat gepaard met speculatie en fantasie, eenhoorns en bosjesmensen. Ook de kosmos en ruimte tracht men te vatten en met de nodige verbeelding te verklaren. Globes, meettoestellen, astrolabia en tekeningen of schilderijen tonen pogingen van de mens om het heelal te begrijpen lang voor exact-wetenschappelijke kennis daarvan.

Zo belanden we aan bij de laatste ruimte van de expositie. Een ruimte gewijd aan de tijd en hoe de mens die verklaarde aan de hand van kennis, wetenschappen en een flinke schep populair (bij)geloof. Twee VR-headsets met koptelefoons liggen naast de deur op een bankje. Je navigeert doorheen verschillende menu's die op indrukwekkende wijze tonen en vertellen hoe de liturgische kalender en de stand van de sterren en maan het dagelijkse leven van de mens beïnvloedde.

De wereld van Thomas More eindigt hier. Een tentoonstelling misschien niet voor iedereen weggelegd, maar weldegelijk een streling voor het oog en een prikkeling voor het brein. Het dromen van het paradijs, het andere en het onbekende. Door het deurgat aan het einde van de expositie glimmen enkele sierlijke letters op de optrede van een trap. 'EUtopia' staat er, die trap op dan maar.

Eutopia

‘Eutopia, mogelijkheid van een eiland’. Op Thomas More volgde 500 jaar utopisch denken binnen de architectuur of zogenaamde ‘papieren architectuur’. Zoals Thomas More toen zijn maatschappij eens grondig liet reflecteren over zichzelf, zo is de utopie nu nog steeds instrument bij uitstek om gevestigde ideeën en standaarden te evalueren en bij te sturen. Thomas More kiest niet toevallig voor een eiland om zijn Utopia te situeren. Het eiland is een binnen zonder buiten, een geïsoleerde samenleving die zich vrij van externe invloeden ontwikkelt en handhaaft, perfect en zuiver, maar tegelijk een gevangenis en een totalitair systeem. “Kan het utopisch denken vandaag nog relevant zijn?”, is de vraag die de tentoonstelling zich stelt. Vier architectenteams en een kunstenaarscollectief gingen aan de slag, elk met een eigen vraagstuk, om zo het Europa van vandaag een spiegel voor te houden. Daarnaast is ‘Eutopia’ ook letterlijk een ‘papieren architectuur’: alle installaties zijn uitgevoerd in papier en ijle materialen. Met vragen als “Hoe gaan we om met het vreemde dat ons eiland binnendringt?” of “Waarin bestaat de utopische kracht van collectiviteit?” zijn deze gevatte installaties actueler dan ooit. Terwijl Thomas More naar een totaalbeeld toe ging, proberen deze installaties dat net niet te doen; ze duiden op problemen, maar geven niet altijd antwoorden.

Hoe gaan we om met het vreemde dat ons eiland binnendringt? Stadsgezicht van **OFFICE Kersten Geers David Van Severen** herbekijkt een ‘papieren project’ uit 2007, een ontwerp voor een vluchtelingenstad in Ceuta, een Spaanse enclave in Marokko. ‘Cité de Réfuge’ heet het en het stelt het onvermogen voor om de problematiek van het grensgebeuren tot een oplossing te brengen. Het immense gordijn (of is het een uitzicht door een venster?) springt onmiddellijk in het oog op de expositie.

Hoe kunnen we de ideale stad uitbreiden? Thomas More’s Utopia was ‘af’, en indien er toch uitbreiding zou nodig zijn dan moest dat maar in de vorm van een kolonie op het vasteland, als een replica van de ideale stad op het eiland. Tegen 2100 wordt verwacht dat 80% van de bevolking in steden zal wonen. **JDS Architects’ MORPHEUS** droomt daarbij van een langgerekte continue stad die ze als Möbiusring sluiten, een eindige ruimte met een oneindige ervaring die een aantal beproefde stedelijke modellen uit onze geschiedenis versmelt. Uitbreiding kan enkel door verdichting.

Waarin bestaat de utopische kracht van collectiviteit? Iedereen is gelijk en alle bezit is gemeenschappelijk: Utopia is onverenigbaar met onze ideeën van vrijheid en democratie, en het top-down opleggen ervan leidt tot dictatuur. **Camiel Van Noten, Maxime Peeters en Wouter Van der Hallen** gaan in Oops, utopia echter op zoek naar plekken in Europa waar utopische initiatieven van onderuit groeien, Utopia niet als onbereikbaar ideaal maar als hier en nu bestaand.

Kan het individu een eiland zijn? Zelfontplooiing en –expressie zijn tegenwoordig niet weg te denken begrippen. In Utopia is het echter anders, enkel op het einde van iemands leven komt er enige individualiteit kijken: men heeft het recht om geen euthanasie te plegen hoewel daar wel toe opgeroepen wordt. In Wuustwezel bouwt **noAarchitecten** Een huis om te sterven, een palliatief centrum. Centraal in de expositieruimte is een van de kamers op ware grootte getapet op de vloer en muur. Waarmee wil een stervende mens zich omringen, en wat doe je als bezoeker?

Langsheen de trap die ons naar ‘EUtopia’ bracht, hangt de laatste installatie. Het is die van **LAb[au]**, het enige kunstenaarscollectief op de expositie ‘EUtopia’. Thomas More schreef Utopia op een kantelpunt in de geschiedenis: de boekdrukunst liet grootschalige verspreiding van geschriften toe. Vandaag de dag leven we in een gelijkaardig kantelpunt, de impact van internet tekent zich steeds duidelijker af op ons leven. LAb[au] reduceert Thomas More’s boek tot zijn meest gebruikte woorden en voedt die woorden aan een aantal in serie geschakelde telegrafien. Het resultaat is een heus morse-orkest, licht en beschreven rollen papier. Het zelfregulerend systeem is echter niet foutloos, de installatie rekent af met het rationalisme en maakbaarheids geloof van de renaissance: de fout regeert en afwijking wordt schoonheid.

YOUtopia

'YOUtops' heten ze, rode kunstinstallaties op wielen die opengeklapt kunnen worden tot overdekte ontmoetingsplaatsen. Aangedreven door trappers begeven ze zich doorheen de publieke ruimte en transformeren ze de ondergelegen ruimte; het territorium van de auto wordt even het terrein van fietsers en voetgangers. People's Architecture Office uit China en In Certain Places uit Groot-Brittannië ontwierpen 'The People's Canopy' zoals de 'YOUtops' eigenlijk heten voor de stad Preston (UK) als tijdelijke architecturale interventie om nieuwe, visuele connecties tussen de universiteit en het stadscentrum te scheppen.

Op zaterdag 24 september bezochten de YOUtops Leuven. Ze transformeerden het Ladeuzeplein tot een versmarkt met live-muziek en een hele resem aan workshops met internationale insteek. Het evenement vormde het startschot voor 'YOUtopia, de kunst van het samenleven'.

Het komende anderhalf jaar wil de bewoners van Leuven en Leuvense organisaties op de been brengen met allerlei manifestaties en gelegenheden om de gemeenschap te sterken. Op de website kan je alles volgen: gesprekken, fotoblog 'Humans of Leuven', evenementen en ontmoetingen. Met dit toekomstgericht samenlevingsproject zoekt men naar de verbinding die het samenleven tot een kunst maakt.

Lutopia

‘Op zoek naar Utopia’ kijkt 500 jaar terug in de tijd, ‘EUtopia’, ‘YOUtopia’ en ‘6topia’ bekijken wat de utopie voor onze maatschappij vandaag de dag kan betekenen. Een blik vooruit wordt ons gegund door Lutopia, een nieuwe utopie voor de ideale stad in de ideale wereld.

Een interdisciplinaire groep wetenschappers binnen Metaforum, de denktank van de KU Leuven voor maatschappelijk debat, werkte een toekomstvisie uit voor het Leuven van 2116. In 2116 is het mogelijk om te e-mailen naar het verleden, en zo neemt Dorothea Smithsonia vanuit de toekomst contact op met Thomas Metaforius om hem de toekomst van Leuven toe te vertrouwen. Het boek bestaat uit twee delen, het eerste deel neemt onze huidige situatie kritisch onder de loep en vertrekkende van daaruit beschrijft het tweede deel de utopische visie voor de stad Lutopia.

In Leuven is op verschillende vlakken ruimte voor verbetering. Is het een gezonde stad, een slimme stad, een kritische, een solidaire stad? Is ze klimaatneutraal en gezond? Hoe gaan we om met kennis, erfgoed, hoogbouw, het verkeer, de versnippering en ongelijkheid? Leuven is een netwerkstad, geen eiland, en dat verschil met Thomas More’s Utopia mag ons niet ontgaan.

Is dit nu echt het utopisch ideaal, is het ook niet op het randje van onleefbaar?

Lutopia bouwt de verkavelingen af en verdicht het stedelijk gebied met hoogbouw, auto’s en bussen worden gebannen uit de binnenstad en publieke ruimte wordt groener, tuinen gemeenschappelijk en dat trekt zich door naar meer gemeenschappelijkheid in het algemeen, ook in het wonen. Scholen stellen zich bovendien op als open plekken, als buurtcentra, ze verenigen jong en oud en gaan om met diversiteit. Net zoals Thomas More maakt het boek echter de kanttekening: is dit nu echt het utopisch ideaal, is het ook niet op het randje van onleefbaar?

Sommige ideeën in Lutopia beschreven zijn ietwat controversieel, zo bracht het panelgesprek bij de boekvoorstelling redelijk wat discussie teweeg. En net daar gaat het om: “Nothing good happens within the comfort zone”, spreekt Leo Van Broeck aan het einde van het gesprek, een boodschap waarmee hij de plooiën weer wat glad strijkt. “De perfecte samenleving is een illusie: wees een beetje stout en jaag af en toe wat naïeve dromen na”, zo sluit hij af. Misschien is dat wel waar net heel het stadsfestival om draait: utopisch gedachtegoed is ver van voorbijgestreefd. Meer nog, misschien was het nog nooit zo actueel. Ik ben alvast benieuwd naar welke dromen de dag van morgen met zich zal meebrengen. The future is More.

Stad en Architectuur stelt in het kader van het stadsfestival '500 jaar Utopia' de AUDITORIUM lezingenreeks 6Topia. Hiervoor cureren Czvek Rigby en Natural Born Architects zes gesprekken die de confrontatie opzoeken tussen de stad als utopische fictie en de gebouwde werkelijkheid. Daar waar Thomas More aan de hand van het fictieve eiland Utopia de samenleving een spiegel voorhield, vertrekt deze reeks vanuit de gebouwde realiteit om het utopisch denken over de stad en architectuur een blik in eigen boezem te geven. Kunnen utopische concepten oprecht radicaal en relevant zijn in de actuele context van het laat-kapitalisme, waar het onderscheid tussen de werkelijkheid en de stroom aan beelden die ervan in omloop zijn, steeds meer vervaagt? Kan utopische architectuur het verschil maken in een tijd waar ideeën, concepten en beelden steeds meer tot koopwaar verworden terwijl ze hefboomen voor echte maatschappelijke verandering zouden moeten zijn?

De lezing Temporary Utopia van **Assemble** (GB) en **Stavros Stavrides** (GR) handelde over de inzet van publieke ruimte als 'commons' om de stedenbouw te verbreden, en hoe dit kan leiden tot nieuwe vormen van sociale interactie en collectieve ervaringen. Daarbij legden Assemble en Stavros Stavrides de nadruk op het belang en de kracht van participatie voor versterking van gemeenschapsleven en hoe nieuwe modellen van ontwerpen van hieruit tot stand kunnen komen.

Fotograaf **Iwan Baan** (NL) en ontwerper **Kunlé Adeyemi van NLÉ** (NG) hadden het over People's Utopia: initiatieven die van onderuit groeien en ontstaan vanuit lokale gemeenschappen en hoe architectuur en stedenbouw kunnen leren uit deze zelf-uitgevonden, ad hoc interventies. Wat is de rol van de ontwerper en hoe kunnen punctuele interventies in dergelijke context als katalysator fungeren voor het doorbreken van de vicieuze cirkel van informele oplossingen die eigen is aan dergelijke precaire contexten?

In de komende lezing van **Olivia de Oliveira** wordt vanuit de hedendaagse realiteit gekeken naar het utopisch denken van een van het Modernisme vanuit de particuliere stem van Lina Bo Bardi. Wat kunnen we leren van het falen van het modernisme? Is er plaats in de hedendaagse maatschappij, voor een nieuwe vorm van pragmatisch idealisme?

Forensic Architecture onderzoekt de keerzijde van utopisch denken in de huidige wereldconflicten kijken. Forensische strategieën worden gebruikt om de rol van architectuur in kaart te brengen als slachtoffer, getuige of zelfs medeplichtige van misdrijven in deze conflicten. Wat is de ruimtelijke impact van machtsvoering, globale politiek of ecologische verandering?

Peter Eisenman en **Pieterjan Ginckels** nemen de huidige laat-kapitalistische ideeën- en beeldeconomie onder de loep. Het idee neemt in deze context, onder vorm van digitale beeldvorming grotendeels de rol van de feitelijke realisaties over. Hoe kan zowel het denken als het bouwen van architectuur op deze spanning inspelen?

In het gesprek tussen kunstenaar **Renzo Martens** en **David Gianotten/OMA** wordt een reëel uitgevoerde nieuwe utopia uit de doeken gedaan als sluitstuk van de lezingenreeks. In de zwaar beladen context van het Belgisch koloniaal verleden, richt Renzo Martens in een oude plantage op het Congolese platteland een nieuw kunstencentrum op in samenwerking met OMA. Kan een kritische blik op de postkoloniale conditie productief ingezet worden voor die mensen die de hoogste prijs van de globalisering betaald hebben?

Het ambt van Vlaams Bouwmeester is terug van weggeweest, na een - door velen betreunde - afschaffing in 2014. Sinds 1 september 2016 is Leo Van Broeck, professor aan de KU Leuven en mede-oprichter van Brussels architectenbureau Bogdan & Van Broeck, de nieuwe Vlaams Bouwmeester. Wij konden hem strikken voor een interview.

Wat is de functie van de Vlaams Bouwmeester?

“De bouwmeester handelt niet alleen als persoon. Wij zijn met een equipe van 16 mensen in totaal. De opdracht van de Bouwmeester omvat in hoofdzaak twee taken.

De eerste taak is om van de Vlaamse overheid een goede bouwheer te maken. Dit doen we door middel van de Open Oproep. Lokale besturen hebben de kans begeleiding te krijgen van het team van de Vlaams Bouwmeester. Al heel vroeg, stroomopwaarts in het proces, staan wij de bouwheer bij inzake de projectvoorbereiding: de formulering van zijn vraag, de juiste locatiekeuze, de opmaak van hun bouwprogramma,...

Daarnaast is een goede projectdefinitie nodig waarmee architecten aan de slag kunnen: welke culturele uitstraling en welke visie voor de toekomst hebben ze in gedachte voor hun gebouw? Wij bestuderen alle binnenkomende vragen van lokale besturen. Dit zijn uiteenlopende programma's: scholen, zorgwoningen, OCMW, gemeentehuis... Circa om de zes maanden wordt een selectie van projecten gepubliceerd in een Open Oproep waarvoor architecten interesse kunnen betuigen en dit motiveren in een korte tekst. Wij hebben een database met hun portfolio's, die via de site wordt geactualiseerd. Het Team Vlaams Bouwmeester kiest een korf van 10 à 20 architecten, waaruit het bouwbestuur er 4 à 5 uitkiest die zullen participeren in de eigenlijke Open Oproep. Bovendien is er bijstand die mikt op professionalisering van de jurering. Wij helpen een jury samenstellen van 5 à 15 personen, waarvan de meerderheid gerelateerd is aan de bouwheer of de gebruiker. Die jury bespreekt eerst anoniem of

elk ontwerp aan de gevraagde voorwaarden voldoet en kiest na de presentaties een volgorde van laureaten. Dit gaat naar de lokale opdrachtgever, die zelf de volledige keuze over de uiteindelijke gunning in de hand heeft. De Bouwmeester beslist dus niets, wij zijn slechts een adviesraad.

De tweede taak van het Team Vlaams Bouwmeester is visievorming. Architectuur op een overbevolkte planeet wordt meer stedenbouw en stedenbouw verandert op zijn beurt weer in de vraag “Hoe organiseer je de ruimtelijke aanwezigheid van de mens op de aarde?” Dit komt terug in verschillende takken: Ruimtelijke Ordening, Landbouw en Milieu (nu gefusioneerd in het ministerieel departement Omgeving), Huisvesting, Energieprestatieregelgeving, Architectuurcultuur, Woonfiscaliteit, Mobiliteit,... Ruimtegebruik beïnvloedt zeer veel.

Onze taak is om de verschillende ministeriële bevoegdheden, administraties en kabinetten bij te staan met advies en te antwoorden op hun vragen. Dit gebeurt op een transversale manier, we liggen loodrecht onder al deze takken. Naast de Open Oproep en visievorming hebben we ook andere actie-domeinen. Voorbeelden zijn onder andere de 'Pilotprojecten 'Productieve Landschappen' en 'De Meesterproef'. Regelmatig komen hier nieuwe topics bij, bijvoorbeeld 'A new perspective on waste', waarin we op zoek gaan naar korte kringlopen en herbestemmingen van leegstaande gebouwen om zo ook de economie van lokale producten te doen stijgen."

Wat is uw aandeel in het Team Vlaams Bouwmeester?

"Ik houd me vooral bezig met het tweede luik: de visie, het sturen op de achtergrond. Je kan me vergelijken met de trainer. Mijn ploeg kan beter voetballen dan ik. De ploeg moet de match spelen, maar je kan dat als trainer omkaderen met een aantal strategische krijtlijnen, advies en ervaring. De Open Oproep als methode wordt ondertussen verder verfijnd en op punt gesteld. Maar het is in essentie een systeem dat goed loopt. If it works, don't fix it."

© Filip Dujardin

Het centrale thema schijnt duurzaamheid te zijn. Is dit iets dat standaard in de visie van het Vlaams Bouwmeesterschap zit of is dit iets dat je meeneemt vanuit je eigen bureau?

“Beide. Ecologie heeft er bij de Vlaams Bouwmeester altijd al ingezeten, en dat in toenemende mate. De eerste Vlaams Bouwmeester, Bob Van Reeth, zei bij zijn aanstelling in een artikel al dat het platteland voor de koeien is, dat mensen niet thuis horen in een verkaveling. Mensen horen volgens mij zowel thuis in steden als in landelijke dorpskernen. Daar is het allemaal begonnen. In het boek Het lelijkste land ter wereld beschreef Renaat Braam al het probleem van de versnippering van de verkavelingen. Uiteraard heb ik daar vanuit ons bureau een zwaarder accent op gelegd. Ons bureau weigert al tien jaar om nog een vrijstaande woning op een suburbane kavel te bouwen. Wij weigeren op greenfields en autolocaties te bouwen. Fileleed mag niet meer bijgemaakt worden. Wij hebben nu dagelijks 300 à 400 kilometer file en het wordt elke dag erger. Het hele land heeft zich vastverkaveld.”

Kan architectuur daar ook een (totaal-) oplossing voor bieden?

“Ja, en dat is het meest onderschatte aspect van duurzaamheid. Een passiefbouw op een kavel heeft een hogere ecologische footprint dan een 19e eeuwse niet geïsoleerde woning in de kern van de stad, waar je met openbaar vervoer kan gaan werken. De mobiliteitsbehoefte is er veel lager, maar ook de infrastructuur, wegen, riolering, waterleiding, elektriciteit,... hebben hun afgeleide footprint. Stedenbouw mag hier niet onderschat worden. 80 procent van de ecologische impact zit in de locatie, en maar 20 procent in de isolatie en de zonnepanelen op het dak. Sommige architecten denken bij het woord duurzaam meteen aan groene energie, maar met al die rotswol isoleren ze veel meer hun geweten dan hun woning. Ze denken: “Als ik groen bouw, mag ik overal bouwen.” Momenteel is dat een planetair

probleem. Die misvatting in duurzame mode creëert het risico dat we met z’n allen een klimaatneutrale manier aan het ontwikkelen zijn om de hele planeet vol te bouwen. Dan zeggen we binnen drie generaties: “dat is nu toch raar, we bouwen allemaal passief, maar alle dieren zijn uitgestorven en de vervuiling is alleen maar toegenomen.”

U suggereerde een nieuwe maatregel: wonen of renoveren in de stad moet minder belast worden. Hoe gaat dit net in zijn werk en zal deze economische maatregel de mens overtuigen om in de stad te wonen?

“Juist, niet straffen maar belonen. De portemonnee is nog altijd een heel gevoelig orgaan bij de mens. De fiscale en politieke uitwerking wordt doorgeschoven naar de andere ministeries. De bouwmeester adviseert alleen dat het op lange termijn aangewezen is dat mensen meer naar de kernen verhuizen, om daar het wonen aantrekkelijker te maken. Dit betekent niet dat je morgen iedereen moet deporteren. Je moet een draagvlak creëren en de overheid doen nadenken over de methodieken die zouden kunnen werken.”

“Met al die rotswol isoleren ze meer hun geweten dan hun woning.”

In hoeverre heeft u dan gezag over wat of hoe mensen bouwen en wonen?

“Dat is een groot misverstand. De Vlaams Bouwmeester kan veel vertellen, maar heeft eigenlijk niets te zeggen. Wij beslissen niets. Het team Vlaams Bouwmeester is een kleine denktank, een taskforce. Wij komen helpen en formuleren adviezen. Wij brengen mensen met een probleem en goede ontwerpers samen en suggereren naar ministers, met welke aanpak deze problemen op termijn zouden kunnen verdwijnen. De ministers hebben in hun kabinetten specialisten die daarmee aan de slag gaan. We moeten het dus niet zelf doen, maar zijn een facilitator. We sturen alleen maar aan, initiëren processen van transformatie. We gaan geen vissen uitdelen, maar de mensen leren vissen.”

U bent zelf architect. Kijkt u naar andere architecten op?

“Ja, naar heel veel. Ik ga geen namen noemen want ik moet als Bouwmeester onpartijdig blijven. Maar ik kijk op naar architecten die gebouwen in de publieke ruimte plaatsen, of publieke ruimte ontwerpen. Daar zie ik de grote meerwaarde van de maatschappij. Het zit niet in het design van de ramen en de kleur van de baksteen, alhoewel dat aspect van architectuur ook niet onbelangrijk is. De vormgeving is niet verdwenen uit het debat. Het is niet alleen natuurcreatie en verdichting. Het is ook nog altijd onze materiële cultuur: wonen, bouwen en leven.

Ik denk dat we geluk hebben in Vlaanderen dat het hier zo complex is omdat we daardoor architecten hebben die met weinig middelen veel kunnen bereiken. Onze bouwcultuur wordt bijvoorbeeld door Nederland bewonderd. Tien jaar geleden was dit omgekeerd, toen keken wij op naar grote Nederlandse architectenbureaus zoals OMA en MVRDV, de spraakmakende Super Dutch architecture. Nu begint men toch stilaan te kijken naar de inventiviteit en de slagkracht waarmee de Vlaamse architecten bijna met banale ingrediënten kwalitatieve projecten kunnen maken. Op de Biënnale van Venetië vond in het Belgisch paviljoen de tentoonstelling “Bravoure” plaats. Dit toonde hoe je met een minimum aan eenvoudige middelen zeer boeiende ruimtelijke architecturale stedenbouwkundige oplossingen kan maken. Daar heb ik bewondering voor.

“We zetten in op maatschappelijke meerwaarde in plaats van een nieuwe ‘look and feel’ alleen.”

Architectuur hoeft geen stuntvorm aan te nemen, hoeft geen citybranding of spektakelarchitectuur te zijn. Bij ons lijkt het op het eerste zicht bescheiden te zijn, maar het toont dat we heel goed weten waar het in een bepaalde buurt over gaat en daar een specifieke oplossing voor vinden. We zetten in op maatschappelijke meerwaarde in plaats van een nieuwe ‘look and feel’ alleen. Het is op die manier meer ethiek dan esthetiek.”

**“Ik denk dat we geluk hebben
in Vlaanderen dat het hier zo
complex is omdat we daardoor
architecten hebben die met
weinig middelen veel kunnen
bereiken.”**

“

Patrik Schumacher

March 18

”
∨

ARCHITECTURE is

NOT POLITICS

NOT ART

NOT SCIENCE

NOT ENGINEERING

It is the DESIGN of communicative spatial FORM

Architectural innovation provides a new language with new communicative capacities

It changes HOW we communicate through the built environment

WHAT we communicate is up to us as free citizens, it's NOT up to the architect

13 januari 2016. The Hyatt Foundation kent de jaarlijkse Pritzker Prize toe aan de Chileense architect Alejandro Aravena. Hij wordt geprezen om zijn ingrijpende heruitvinding van sociale woningbouw, maar misschien nog meer omdat hij de belichaming is van een maatschappelijk geëngageerde architect. Deze interessante keuze van de panelleden van de Pritzker jury brak zuur op bij Patrik Schumacher, toen nog venoot bij Zaha Hadid Architects maar ondertussen CEO van het bureau dat ze achterliet. We laten in dit artikel ons licht schijnen op deze twee boegbeelden van de hedendaagse architectuur.

Alejandro Aravena richtte in 2001 het bureau ELEMENTAL op. Dit atypisch collectief van architecten dat zichzelf beschrijft als een do tank, focust op maatschappelijke problemen. Ze leggen de nadruk op een ontwerpproces waarbij het publiek en de gebruikers ook hun aandeel hebben. De sociale impact van projecten die op deze manier tot stand komen, is dan ook groot. Het bureau is misschien het meest bekend van hun half-a-good-house-concept waarbij bewoners na verloop van tijd de voorziene vorm invullen met bebouwing, afhankelijk van hun situatie. Dit idee werd gekopieerd op verschillende plaatsen, maar telkens aangepast aan de context. Een van de bekendste voorbeelden van deze typologie is het Quinta Monroy woningcomplex in Chili. 93 wooneenheden werden gerealiseerd met een subsidie van 7.500 dollar elk, goed voor een unit van 36m². Daarnaast werd nog eens zoveel onbebouwde ruimte voorzien. Het creëren van betaalbare woningen wordt niet enkel bereikt door architectuur, maar ook door het betrekken van andere instanties: politiciers, onderzoekers, bewoners,... Aravena is van mening dat deze totaalaanpak te weinig wordt aangeleerd in de gemiddelde architectuuropleiding, deze ondernemingen zijn immers veel meer dan enkel ruimtelijkheid. Hij gaat hierin zelfs een stap verder door te beweren dat het ontwerpproces zo ver mogelijk van de architectuur vertrekt.

De eerste persoon die zijn mening hierover ventileerde, was Patrik Schumacher. De excentrieke Duitser is actief op sociale media en neemt geen blad voor de mond. Dat bleek ook uit een post die dateert van 13 januari, vlak na de bekendmaking van de Pritzker Prize.

“The PC takeover of architecture is complete: Pritzker Prize mutates into a prize for humanitarian work. The role of the architect is now ‘to serve greater social and humanitarian needs’ and the new Laureate is hailed for ‘tackling the global housing crisis’ and for his concern for the underprivileged. Architecture loses its specific societal task and responsibility, architectural innovation is replaced by the demonstration of noble intentions and the discipline’s criteria of success and excellence dissolve in the vague do-good-feel-good pursuit of ‘social justice’.

I respect [what] Alejandro Aravena is doing and his ‘half a good house’ developments are an intelligent response. However, this is not the frontier where architecture and urban design participate in advancing the next stage of our global high-density urban civilization. I would not object to this year’s choice half as much if this safe and comforting validation of humanitarian concern was not part of a wider trend in contemporary architecture that in my view signals an unfortunate confusion, bad conscience, lack of confidence, vitality and courage about the discipline’s own unique contribution to the world.”

Het lijkt erop dat de actieradius van de architectuur enkel groter wordt.

De kritiek van Schumacher gaat dus niet specifiek over het werk van Aravena, eerder over het feit dat zijn werk bekroond en erkend wordt. Hierdoor is er meer belangstelling voor dit soort politiek correcte architectuur en dat is volgens Schumacher niet de weg die we moeten inslaan. Schumacher trekt op die manier een debat open dat al bestaat sinds de term ‘architectuur’ wordt gebruikt. Wat is architectuur en waarvoor dient het? Het lijkt erop dat de actieradius van de architectuur enkel groter wordt. Het bestrijden van armoede met intelligente vormelijke oplossingen lijkt dan toch een brug te ver voor Schumacher.

Parametricisme

Maar waar ligt de klemtoon dan wél volgens de 55-jarige Duitser? Hij heeft het weldegelijk over 'its specific societal task', maar verklaart verder niet wat hij hiermee bedoelt. Schumacher is voorvechter van het parametricisme. Dit begrip kwam hij nog vurig verdedigen tijdens zijn lezing in het STUK in oktober van dit jaar. Hij beschrijft parametricisme als een nieuwe avant-garde stijl binnen de architectuur die door het gebruik van parametrische programma's een antwoord moet bieden op problemen die wij ervaren in onze samenleving. Wat Schumacher hier maar al te graag doet, is deze nieuwe 'stijl' chronologisch plaatsen achter de grote stromingen uit de 20ste eeuw, alsof hij het warm water heeft uitgevonden. Modernisme is volgens hem een antwoord op de Fordistische cultuur, parametricisme is (of zou dat moeten zijn) op de post-Fordistische netwerkcultuur waarin we leven. Tussen modernisme en parametricisme zitten een aantal beslommeringen volgens Schumacher, zoals het deconstructivisme en het postmodernisme. Parametricisme, hetgeen we bijna een heuristiek kunnen noemen, zou via computerprogramma's ontwerpoplossingen aanbieden van de kleinste schaal tot stedenbouw, zoals het Kartal-Pendik masterplan.

“Hoe meer innovatie, hoe groter het maatschappelijk voordeel”

Nu we uitgepraat zijn met de-ismen, is het duidelijk dat Schumacher meegaat in het avant-garde aspect van de architectuur. Het is trouwens een kunstvorm die zich telkens heruitvindt en waarin elke stijl zijn pioniers kent, uiteraard staat Schumacher dan aan het roer van het parametricisme. Hoe kunnen we dit innovatief denken dan koppelen aan de maatschappelijke taak die architectuur meent te hebben volgens Schumacher? Het antwoord op deze vraag ligt eerder in de filosofische overtuiging van de Duitser. Schumacher is een libertair. Architectuur moet volgens hem bekeken worden in de vrije marktcontext, commercieel succes is de maatstaf voor sociaal welzijn, zonder tussenkomst van een overheid. Hoe meer innovatie, hoe groter het maatschappelijk voordeel. Architectuur is in deze optiek geen middel om humanitaire daden mee te legitimeren (laat dat nu juist de drijfveer van Aravena zijn), maar om te innoveren. Op die manier is 'the societal task' wel te plaatsen.

Weerwoord

Als curator van de biënnale in Venetië heeft Aravena wel onrechtstreeks geantwoord op deze betichtingen van Schumacher. In een interview met Dezeen benadrukt hij dat geen enkele architect verplichtingen heeft ten opzichte van de maatschappij. Aravena stemt dus in met de kritiek van Schumacher, dat er een tendens is in de hedendaagse architectuur waarin er een soort van humanitair bewustzijn (of zelfs humanitaire zorg) is. Aravena blijft hier neutraal bij, Schumacher veroordeelt het sterk. Is de keuze van de Pritzkerjury dan wel correct? Is dit dan een deelgebied waarover architectuur zich zou over moeten ontfemen? De meningen blijven verdeeld.

“That has been my entire life story. Running against the current and running with the current. Sometimes running with the current is underestimated. The acceptance of certain realities doesn’t preclude idealism. It can lead to certain breakthroughs.”

- Rem Koolhaas commenting on the ambiguity of his visions as either utopian or dystopian.

Het Departement Architectuur aan de KU Leuven ondersteunt sinds mei 2016 het nieuwe Maarten Bouwen Fonds. Dit fonds werd opgericht ter nagedachtenis van Maarten Bouwen (1976-2014) die als burgerlijk ingenieur-architect afstudeerde in 2000.

Als student was Maarten Bouwen al sterk begaan met de maatschappelijke aspecten van architectuur. Hij was zeer betrokken en geëngageerd en verdiepte zich in moeilijke thema's die te maken hebben met maatschappelijke kwesties, zoals consumptie en groot-stads cultuur. Na zijn afstuderen werkte hij verscheidene jaren als stadsarchitect in Molenbeek en Brussel Hoofdstad. Hij besteedde zeer veel aandacht aan een leefbare en duurzame, stedelijke architectuur. Als burgerlijk ingenieur-architect nam hij steeds zijn verantwoordelijkheid op, ook als hij werkte aan moeilijke projecten. De grootstedelijke context bracht spanningsvelden met zich mee en moeilijk overbrugbare tegenstellingen tussen een veelheid aan betrokken partijen. Maarten was ervan overtuigd dat de kracht van architectuur ingezet kon worden om die tegenstellingen toch op een of andere manier bij elkaar te brengen. Die gedrevenheid tekende hem. Na zijn overlijden heeft de familie Bouwen beslist om een fonds in het leven te roepen als blijvend aandenken aan Maarten en ter ondersteuning van de studenten burgerlijk ingenieur-architect die aandacht besteden aan de maatschappelijke betekenis van architectuur.

Maarten was ervan overtuigd dat de kracht van architectuur ingezet kon worden om tegenstellingen in grootstedelijke context bij elkaar te brengen.

Welke definitie gaf het fonds aan 'Duurzame architectuur'?

Duurzame architectuur heeft vanzelfsprekend te maken met energiezuinig en milieuvriendelijk bouwen, maar behelst ook meer. Deze vorm van architectuur vraagt een

brede maatschappelijke insteek waarbij de architecturale organisatie van een gebouw (of een geheel van gebouwen) ook een reflectie vormt van gedragen sociale relaties en van culturele betekenissen die verleden, heden en toekomst met elkaar verbinden.

Deze definitie is ook meteen een goede verwoording waarvoor de opleiding burgerlijk ingenieur-architect staat en de key message die de studenten meekrijgen doorheen hun studie.

Jaarlijkse prijs

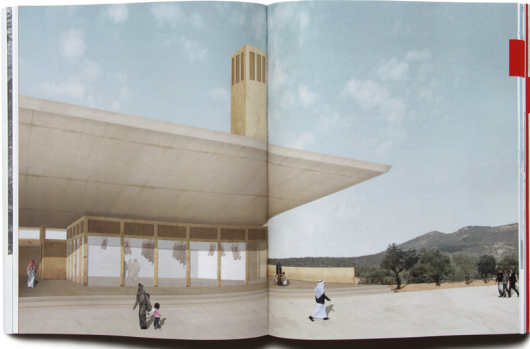
Het fonds reikt jaarlijks een prijs uit aan een masterstudent in de ingenieurswetenschappen: architectuur, die in zijn of haar eindontwerp op excellente wijze omgaat met duurzaamheid in de gebouwde omgeving.

De eerste Maarten Bouwen Prijs voor 'Duurzame architectuur' werd uitgereikt op 20 mei 2016 en ging naar de gezamenlijke thesis van Tina Pinxten, Lennert Rasking, Machiel Van Nieuwenhove en Emmanuel Van Oost: 'Towards a territorial and urban integration of Gaza Camp (Jordan). The main road as mediating figure'. Promotoren waren Bruno De Meulder, Guido Geenen, Lieven De Cauter, Ismae'l Sheikh Hassan. Hun project is een visie op het Gaza-kamp, Jordanië. Op basis van uitgebreid veldwerk en talrijke gesprekken met bewoners en actoren hebben ze een analyse gemaakt van hoe het kamp uit zijn voegen barst en zijn omgeving verandert. Ze namen de hoofdweg naar en door het vluchtelingenkamp als leidraad voor een vijftal projecten die een meer duurzame organisatie mogelijk maken van huidige praktijken: een slachthuis, een wadi, een recyclagecentrum, een voetgangersbus en een busstation. Dit project kan je bekijken in de gang van het Arenbergkasteel aan de kant van het Departement Architectuur.

Laatstejaarsstudenten van de opleiding burgerlijk ingenieur-architect aan het Departement Architectuur van de KU Leuven die zin hebben om 1.500 euro in de wacht te slepen voor hun eindontwerp, kunnen bij hun ontwerpbegeleiders terecht voor extra informatie. De Maarten Bouwen Prijs wordt de tweede keer uitgereikt tijdens de Open Ateliertentoonstelling op 24 mei 2017. Het winnende ontwerp wordt een heel jaar lang tentoongesteld in de ad valvas kast van het Arenbergkasteel. Je vindt ook informatie over het Maarten Bouwen fonds op: <http://www.kuleuven.be/mecenaat/fondsen/irw/duurzame-architectuur-maarten-bouwen-fonds>

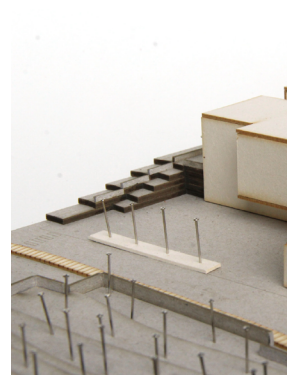
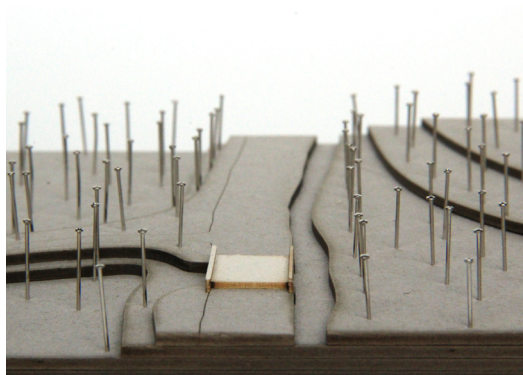
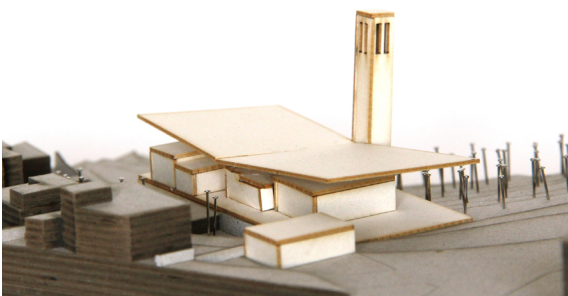
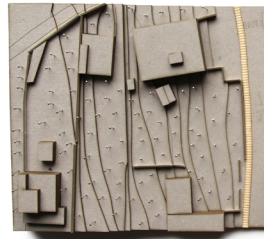
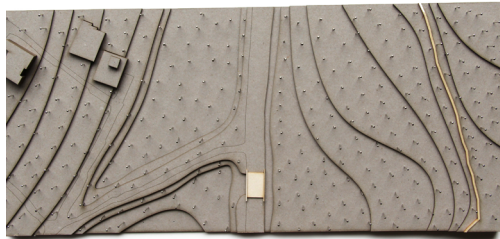
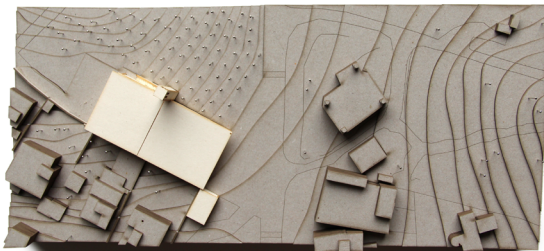
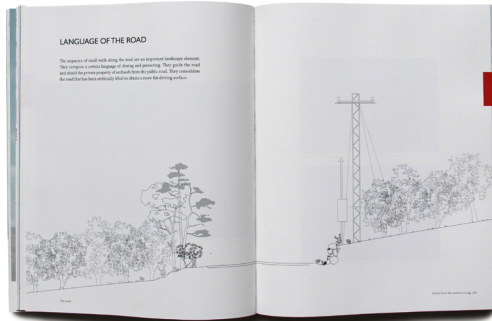
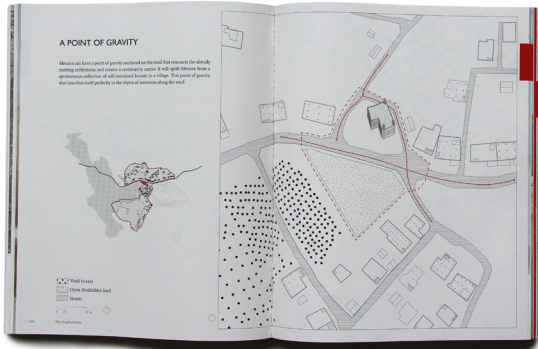
THE SLAUGHTERHOUSE

THE WADI

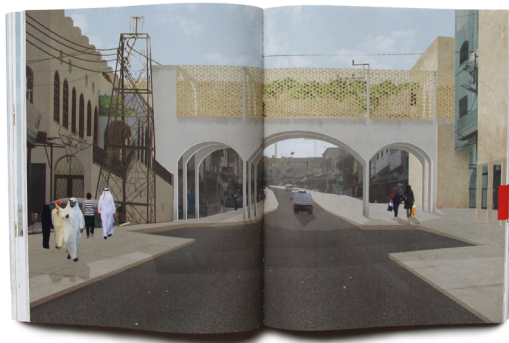
THE WASTE

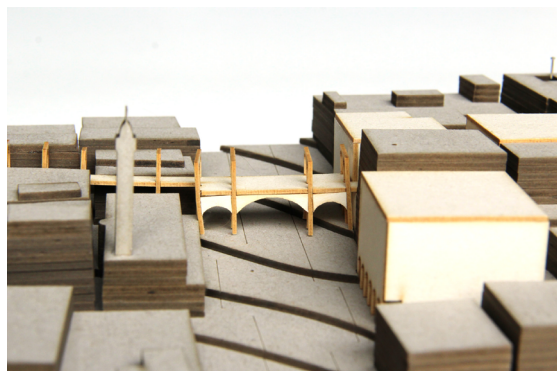
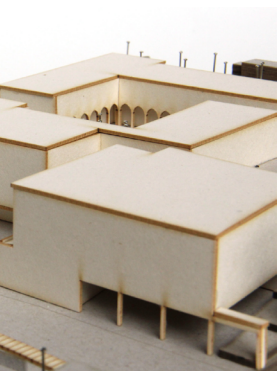
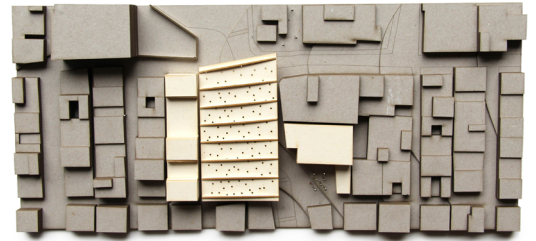
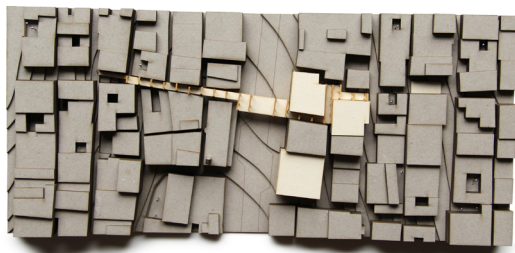
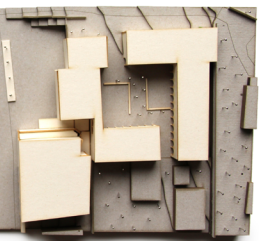
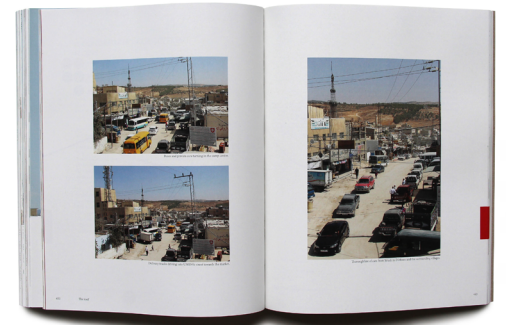
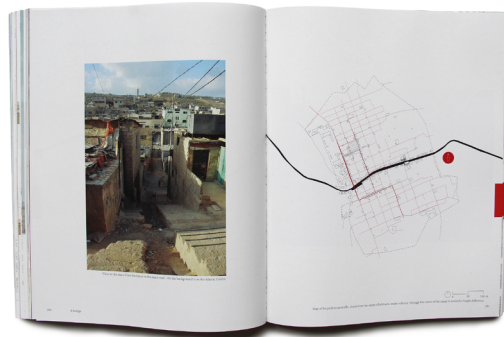
CENTRE

A BRIDGE

THE ROOF

BOUWORDE

Bouwordevz is een vrijwilligersorganisatie die jongeren in contact brengt met de armoedeproblematiek in ontwikkelingslanden door ze er als vrijwilliger aan het werk te zetten. Twee existenzleden, Lore en Maren, reisden afgelopen zomer mee met de Bouworde. Lore hielp mee aan de bouw van een schooltje in Togo, Maren deed hetzelfde in Indonesië. Ze delen hier hun ervaringen.

Waarom is je voorkeur uitgegaan naar dit project?

L: Het project waaraan ik drie weken heb meegewerkt was gelegen in Togo, in het noordwesten van Afrika. Mijn voorkeur ging sowieso uit naar Afrika, zelfs voordat ik de verschillende projecten had doorgenomen. Het continent spreekt me enorm aan en je kan Afrika het best ervaren als je met de mensen samenleeft. Daarnaast beviel het project mij omdat het een combinatie was van 'echt' bouwen en activiteiten voorzien voor kinderen. Gedurende deze drie weken hielpen we mee aan de bouw van twee scholen. Op de ene bouwwerf werden er drie nieuwe klaslokalen gebouwd voor de lagere school. Hier hebben wij samen met de werkmannen gemetst maar moesten we ook bakstenen aanbrengen en

water halen, weldegelijk op ons hoofd... Op de andere werf hebben we het zand gezeefd en gemengd voor het gebruik in de bakstenen. Deze bakstenen waren voorzien voor de extra klaslokalen die op het bestaand gebouw kwamen. In de namiddag deden we steeds activiteiten met de kinderen. Dit gebeurde ofwel met de kinderen op het domein die hier op zomerkamp verbleven, ofwel met de jongste kinderen van het weeshuis waarvoor we pleinspelen organiseerden

M: Eerst en vooral was er de nieuwsgierigheid naar het onbekende Azië. Zowel televisie als vrienden en kennissen maakten me al snel warm met hun verhalen over dit deel aan de andere kant van de wereld. In de ViaVia in Heverlee las ik in The Lonely Planet over wat

er allemaal te beleven was. Ik was overtuigd, ik wou naar Indonesië. Verder ging ik op zoek naar een project met een combinatie van sociaal en technisch werk. Zo gezegd zo gedaan: een project met een mengeling van plamuren, schilderen, Engelse les geven en onkruid wieden werd op ons losgelaten. Stilaan leerde ik ook het echte Indonesië kennen in al zijn pracht en praal door het maken van daguitstappen en te spelen met de kinderen. We werden allemaal in een gezin geplaatst. Het gezin van Santos, de vader, ontving ons met open armen. Daarnaast is de natuur er overweldigend. Ze loste alle verwachtingen in: van de grootsheid van de ronkende Bromovulkaan tot de zonsopgang op Dieng Plateau na een ijskoude nacht in een tentje. Het was een diverse en onvergetelijke ervaring.

Welke grote verschillen in het bouwen heb je opgemerkt?

L: De manier van bouwen, toegepast bij de constructie van de scholen, is gelijkaardig aan onze westerse manier. Ze hebben deze bouwtechniek namelijk aangeleerd gekregen

van de Franse kolonisten in Togo. De volgorde van bouwen is wel verschillend. Ze starten met de betonnen fundering, voorzien van kolommen met wapening. Op deze kolommen wordt al onmiddellijk het dak geplaatst. Achteraf pas worden de bakstenen muren gemetst. Bij de residentiële gebouwen laat men ook vaak de wapening uitsteken zodat er makkelijk een volgende verdieping kan worden

“Bijna alle arbeiders werken op slippers. Sommigen dragen wel een helm, al is dit eerder om hun aanzien te tonen.”

opgebouwd, al wordt dit bijna nooit gedaan. Vaak beginnen ze aan de bouw van een huis maar wordt het niet afgemaakt waardoor je in het straatbeeld vaak ruwbouwwoningen ziet staan.

Op gebied van veiligheid kunnen ze nog heel wat bijleren. Bijna alle arbeiders werken op slippers. Sommigen dragen wel een helm, al is dit eerder om hun aanzien te tonen. De werkmannen lieten hun helm gewoon opstaan toen we een iets gingen drinken om te tonen

wie ze waren. Het ontwerp en de omgang met het concept van de schoolgebouwen was best architecturaal. De schoolgebouwen bevatten beiden een overdekte galerij met daaraan de ingangen naar de klaslokalen. In het ontwerp werd er zorgvuldig aandacht besteed aan de details. Zo gebruikten ze

“Vaak beginnen ze aan de bouw van een huis maar wordt het niet afgemaakt waardoor je in het straatbeeld vaak ruwbouwwoningen ziet staan.”

twee verschillende bakstenen waarvan één baksteen een afgeronde hoek had om rond de betonnen kolommen te plaatsen. De galerij is bovendien opgebouwd uit bogen. Deze nieuwe architectuur van beton en baksteen staat in contrast met de traditionele woningen uit leem en stro. De bouwvakkers werkten met een grote zorg. Ze waren dan ook streng.

Ons werk moest met dezelfde hoeveelheid aandacht gedaan worden.

M: Als ik kijk naar de manier van bouwen zijn er natuurlijk enkele verschillen. De verschillende handelingen gebeuren vaak primitiever. Bovendien vraagt het klimaat een totaal andere opbouw. Van sommige dingen stonden we echter te kijken. Zo is het gebruik van asbest nog niet verboden of liepen de werkmannen op hun blote voeten of met teenslippers rond op de werf. Zaken die we bij ons absoluut niet meer kunnen voorstellen. Ik merkte vooral een groot verschil in leven en wonen. Zo staan deuren altijd wagenwijd open. Soms is er zelfs geen voordeur. De hele buurt voelt aan als familie. We hadden het genoeg om daar te zijn op de dag waarop het Suikerfeest plaatsvond. Op die dag voelden we de samenhang en de openheid van de mensen des te meer. Iedereen had zijn best gedaan om zijn lekkerste gerechtje klaar te maken voor als de familie op bezoek kwam, ook wij mochten deelnemen en proeven

van al deze lekkernijen. 'Iedereen op de kampung viert samen feest' zei Santos. Na een maand had ik het woord 'kampung' nog steeds niet helemaal begrepen. Soms leek het op een dorp of stad. Maar in Santos zijn woorden bleek het meer te zijn. Misschien wel te vergelijken met een klein dorp op het platteland waar iedereen elkaar kent. Maar zelfs die vergelijking kan niet uitdrukken hoe open de mensen daar zijn.

Vond je dat deze reis een meerwaarde was in je opleiding? Vind je dat dergelijke projecten, waar je de handen uit de mouwen steekt, moeten verplicht worden in onze opleiding?

L: Voor mij was deze reis zeker een meerwaarde. Ik heb heel wat praktische kennis opgedaan. Hoewel ik nu geen muur kan metsen, weet ik wel hoe ze gemetst worden en dat het niet zo makkelijk is als het lijkt. Door met de bouwvakkers samen te werken

heb ik meer respect gekregen voor hun werk. Ik denk dat je dit niet kan verplichten in onze opleiding. Het moet je eigen, vrije keuze blijven. Als je je kennis wilt verruimen, kan je hieraan meewerken.

M: Deze reis had een verbredende impact op mij. Een nieuwe wereld stelt zich onverwacht volledig open naar jou. Een diversiteit aan kennis, vaardigheden, taal en cultuur overspoelt je. Op de werf hebben we een aantal dagen de muren helpen pleisteren. We leerden het van de echte vakmannen. Nadien, geef ik zelf toe, ben ik niet de beste geworden in het bepleisteren van muren maar je krijgt een idee van wat het inhoudt. Sindsdien heb ik een enorm respect voor de mensen die dit dag in dag uit doen. Als architectuurstudent sta je soms niet dicht genoeg bij het echte werk, de werf, de werkmannen, de mortel... Theorie is belangrijk, maar zonder de werkmannen op de werf zijn wij zo goed als nutteloos.

Wat is de ervaring die je het meest is bijgebleven?

L: Dit was toen we op eigen initiatief, tijdens onze middagpauze, het dorp in de buurt van onze werf zijn gaan bezoeken. Om ons toch een beetje verstaanbaar te maken heeft één van de meewerkende Togolezen ons vergezeld. Toen we vertelden dat we de vrijwilligers waren die meehielpen met de bouw van de school was de reactie bij de bewoners enorm groot. De meesten spraken amper of gebrekkig Frans maar je kon van hun gezichten de dankbaarheid aflezen. Op

“Op de werf hebben we een aantal dagen de muren helpen pleisteren. Sindsdien heb ik een enorm respect voor de vakmannen die dit dag in dag uit doen.”

die momenten beseften we pas echt dat dit engagement voor hun enorm waardevol was. Vervolgens werden we uitgenodigd bij het dorpshoofd. Hij legde ons de geschiedenis van het dorp uit en trakteerde ons op een shotje van de lokale alcohol - echt niet te drinken. Onze eerder zo impulsieve beslissing tot verkenning, draaide uit op een betekenisvolle ontmoeting.

M: Met een houweel en een klein emmertje stonden we op een stelling, van waaruit we mortel tegen de muren gooiden, in de hoop dat deze hierop bleef plakken. Bij de lokale werkmannen leek het ‘a piece of cake’. Bij ons belandde de helft van het emmertje gewoon weer op de grond. De stelling, die gemaakt was uit bamboestokken, touwen en wat nagels, voelde niet zo stevig aan. Naar boven en beneden klimmen op zich was al een hele ervaring. Een aantal kinderen begonnen rond en onder deze stellingen te lopen, elkaar begrijpen was moeilijk omwille van de taalbarrière. Plots wezen ze naar de grote hoop mortel op de grond wat verder, waar de emmertjes gevuld moesten worden. Ik gaf mijn emmertje af en binnen de tien seconden stond een nieuw gevuld emmertje op de stelling op mij te wachten. En zo begon de samenwerking tussen de onervaren Vlamingen, die onhandig een muur probeerden te bepleisteren, en de enorm gemotiveerde kinderen, die fier waren dat zij zelf een handje hebben geholpen aan de bouw van hun school. Zo werkten we nog een hele dag samen. Zonder woorden maar met veel gebaren verstonden we elkaar onmiddellijk. Met een high five en een zwaai namen we afscheid van deze geweldige dag, waarna de kinderen fier naar hun ouders en grootouders liepen en vertelden wat ze die dag gedaan hadden – of zo leek het toch, want Indonesisch verstonden we nog steeds niet.

Dit jaar trok Existenz naar Amsterdam samen met studenten burgerlijk ingenieur-architect van alle jaren om lokale architectuur en stedenbouw te bewonderen. Onze noorderburen hebben ons goed ontvangen in hun hoofdstad, de plaats bij uitstek voor hoogstaande architectuur, stedenbouw en infrastructuur uit alle tijdperken. Zo doorkruisten we verschillende recente ontwikkelingsgebieden in de marge van Amsterdam, vergezeld door gebouwen van wereldberoemde architecten: EYE Film Museum, Muziekgebouw aan 't IJ, Silodam,... Hier en daar vonden we enkele klassiekers terug uit de moderne geschiedenis: Aldo van Eycks Burgerweeshuis, de Beurs van H.P. Berlage en de Gerrit Rietveldacademie. Op de foto staat het Geert Groote College ontworpen door Anton Van Es & Partners en SeARCH. Op de terugweg maakten we nog een laatste tussenstop in Utrecht, thuisstad van architect en meubelmaker Gerrit Rietveld, maar ook van Truus Schröder. Samen creëerden ze een van de meest iconische projecten van de 20ste eeuw: het Rietveld-Schröderhuis. Een project dat je moet beleefd hebben om het volledig te kunnen begrijpen.

Bedankt aan alle deelnemers voor dit onvergetelijke weekend!

VECT

ORWORKS®

A NEMETSCHKE COMPANY

BAUHOUSE

DE STOEL IS DE PLAATS VAN DE MENS, DE TAFEL DEFINIEERT DE RUIMTE

Voorwoord

In het kader van mijn masterproef “Maarten Van Severen: zoektocht naar essentie” deed ik uitgebreid onderzoek naar het creatief proces achter de meubelontwerpen van Maarten Van Severen, één van Vlaanderens grootste meubelontwerpers tot nu toe. Deze Gentse ontwerper heeft gedurende zijn relatief korte carrière zowel nationaal als internationaal heel wat erkenning en succes verworven en dat heeft sinds de jaren 1990 heel wat in beweging gezet in de Vlaamse ontwerp- en designscène. Toch is de ware omvang van zijn nalatenschap en invloed nog niet vaak onder de loep genomen. Tot nu toe zijn de publicaties over Van Severen eerder schaars. De belangrijkste bron van informatie is daarom zijn persoonlijke archief, afkomstig uit zijn voormalige atelierruimte. Het was de wens van de ontwerper zelf dat zijn artistieke nalatenschap in haar totaliteit bewaard zou blijven en beschikbaar zou worden voor toekomstige generaties ontwerpers. Voor mijn onderzoek deed ik dus voornamelijk beroep op deze onbeschrijflijk rijke bron van informatie. Het archief wordt beheerd door de MVS Foundation, die drie jaar na zijn overlijden werd opgericht door familie en vrienden. Eind 2008 werd het archief ondergebracht in het stadsarchief van Gent, waar het volledig geïnventariseerd werd en nu onder de beste omstandigheden bewaard wordt. Meer informatie over het archief en de MVS Foundation is te vinden op www.maartenvanseveren.be

Naar aanleiding van de voorbije tentoonstelling ‘Een meubel is ook een huis’ in het designmuseum Gent, vroeg de redactie van Unité mij om Van Severens werk eens te belichten vanuit de relatie tussen meubel en architectuur.

Het ontwerpwerk van Van Severen kende één belangrijke constante: de zoektocht naar essentie.

Jonge jaren

Maarten Van Severen (1956-2005) studeerde een aantal jaren architectuur aan de hogeschool Sint-Lucas Gent, maar zette deze studie vroegtijdig stop. In 1985, na een reis naar Japan, besloot Van Severen om zich op meubels toe te leggen. Hetgeen hij miste in architectuurontwerp, namelijk het rechtstreeks werken in drie dimensies, in direct contact met de materialen en steeds op ware grootte, vond hij wel terug in meubelontwerp. De afstand tussen het idee en de realisatie lijkt tijdens het ontwerpen van meubilair veel kleiner dan bij een architectuurontwerp. Hieruit volgde dan ook Van Severens typerende, proefondervindelijke ontwerpmethode waarbij materialiteit, vakmanschap en detail centraal stonden. Deze werkwijze resulteerde bij Van Severen steevast in een zeer puur materiaalgebruik, een erg minimale vormtaal en goed uitgekende, maar haast onzichtbare verbindingen en details.

Homo Faber

Hoewel hij aangaf dat hij meer affiniteit voelde voor meubelontwerp is Van Severen altijd op de grens van architectuur en meubel blijven werken. Eigenlijk is elke poging om Maarten Van Severen en zijn werk te definiëren of te categoriseren een zinloze onderneming. Bekaert schrijft:

“Maarten Van Severen is geen designer, geen kunstenaar, geen architect, geen meubelmaker. Hij is alles tegelijk, ‘homo faber’, de mens als maker. Jawel: de mens als maker in een virtuele tijd. Hij maakt dingen die men meubels noemt, die aanspraken maken gelijk die van een kunstwerk, die naar architectuur verwijzen, die aan minimalisme doen denken, maar die in de eerste plaats duidelijk maken dat ze door géén van die termen te vangen zijn, dat die termen niet meer zijn dan schuilnamen om in onze wereld te kunnen bestaan.”

Naast zijn meubelontwerpen, waarvan de stoel.03 de meest gekende is, hield Van Severen zich inderdaad ook nog bezig met interieur- en architectuurontwerpen en had hij ook veel interesse in en contacten met verschillende kunstenaars. Toch kende Van Severens ontwerpwerk één belangrijke constante, namelijk zijn zoektocht naar essentie. Deze zoektocht vatte hij op als een oneindig, maar concreet onderzoek naar vormen, materialen en technieken dat zijn volledige denk- en ontwerpwijze bepaalde. Het is vooral Van Severens makersmentaliteit die dus zo typerend is. Sommigen omschrijven zijn werk dan ook eerder als puur vakmanschap dan als ontwerpen.

Tweedeling

Van Severen ontwikkelde aan het begin van zijn carrière een specifieke visie op de rol van meubilair en de relatie tot architectuur en bleef daar steeds aan vasthouden. Meubilair en architectuur staan voor hem in een constante dialoog: het is het meubilair dat de architectuur leefbaar maakt. Er was voor hem een duidelijk onderscheid tussen het meubilair dat in de letterlijke zin van het woord mobiel- of anders gezegd nomadisch – was en de vaste meubelstukken. Tot de eerste categorie behoort de stoel, die gemaakt wordt om de mens een plaats te geven binnen een architecturaal kader. De stoel kan dus gemakkelijk eender waar in de ruimte geplaatst worden. Tot de tweede categorie behoren de tafel en de kast. Deze stukken bepalen de indeling en het gebruik van de ruimte. Men zou kunnen stellen dat voor Van Severen de stoel ten dienste staat van de mens en de tafel ten dienste staat van de architectuur. In één van zijn eerste promotiefolders formuleert hij het als volgt: “De stoel is de plaats van de mens. De tafel definieert de ruimte.”

Meubilair en architectuur staan voor Van Severen in een constante dialoog.

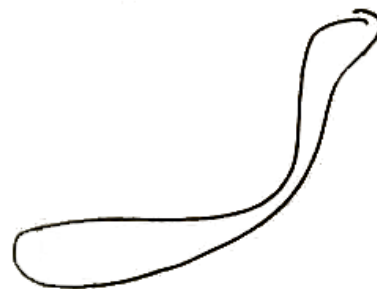
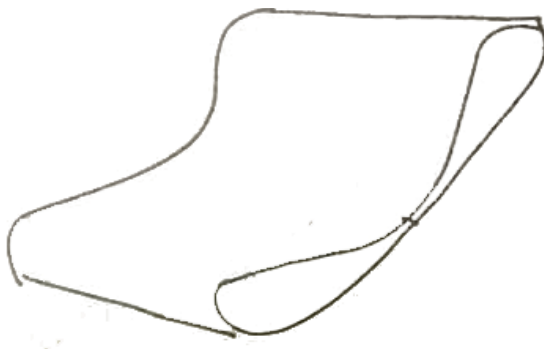
De tweedeling tussen nomadisch meubilair enerzijds en architecturaal meubilair anderzijds zorgt ook voor een duidelijk onderscheid in de specifieke vormtaal die Van Severen voor zijn meubelontwerpen hanteerde. Bijvoorbeeld bij de stoel N°II en de stoel.03 wordt de menselijke vorm weerspiegeld in het gebogen vlak dat zowel rugleuning als zitvlak vormt en doorloopt in de voorpoten. Ook bij Van Severens andere zitmeubels speelt de organische, menselijke vorm een belangrijke rol. Dit in tegenstelling tot zijn tafels en kasten die opgebouwd zijn uit erg strakke lijnen en vlakken die de meubels een kordaat en architecturaal karakter meegeven.

Concept

Ook uit de projectdossiers blijken enkele verschillen tussen het uitwerken van een tafel en het maken van een stoel. De documentatie over Van Severens stoelen geeft enigszins zicht op een conceptueel vertrekpunt en een vooraf bepaald vormelijk idee. Dit initiële beeld en bijhorende concept werd meestal vastgelegd in een zeer eenvoudige vormelijke schets, waar gedurende het hele ontwerpproces nog amper van afgeweken werd. Alles werd in het werk gesteld om het bepaalde beeld te realiseren. Maarten Van Severen ging hiervoor uitgebreid op zoek naar de meest geschikte materialen, combinaties, details en verbindingen. Van de tafels zijn vrijwel geen conceptuele nota's terug te vinden in het archief, maar vooral constructieve schetsen en studies.

Universaliteit

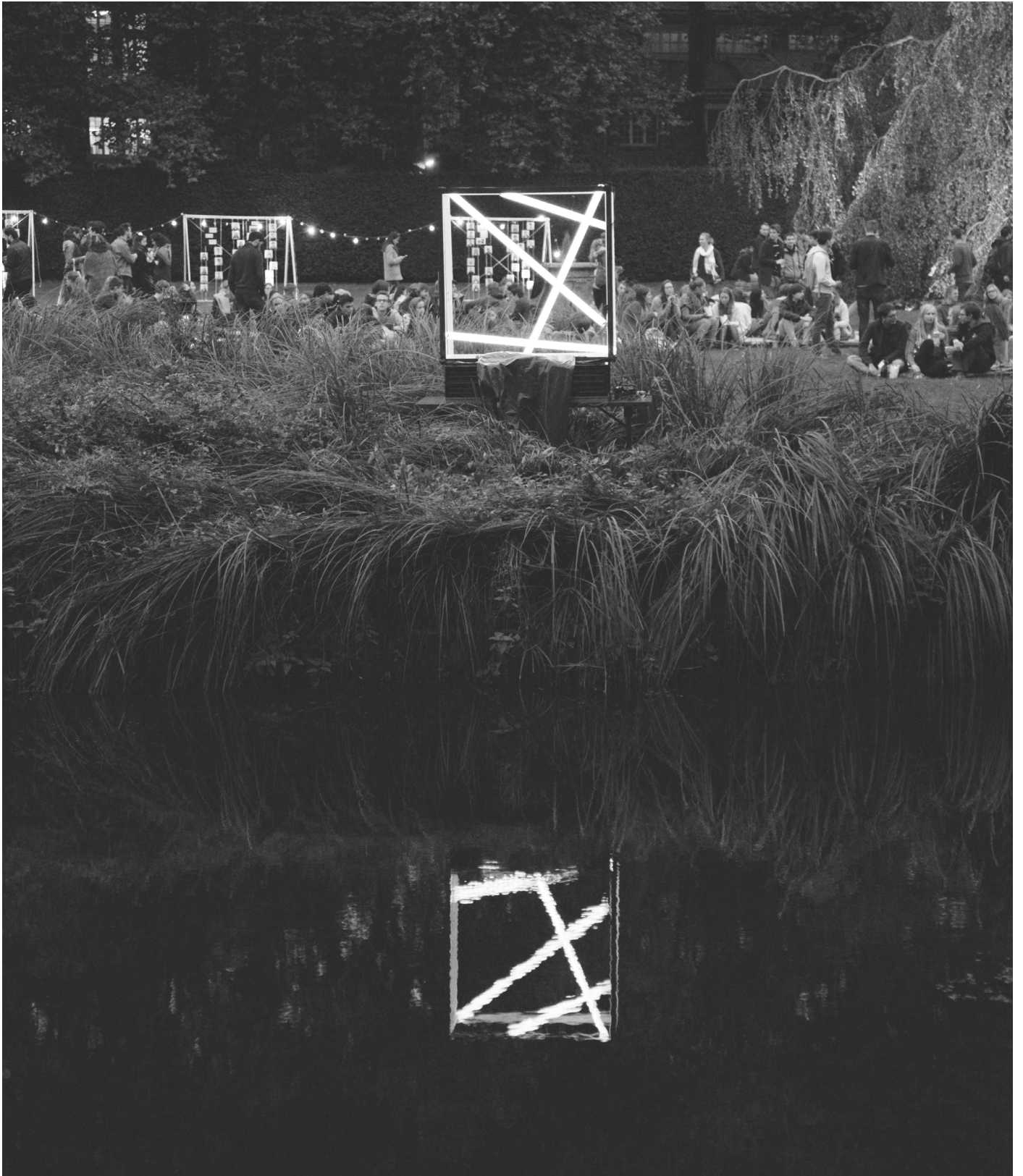
Voor Van Severen was ook de manier waarop het meubilair aanwezig – of net niet aanwezig - was in de ruimte erg belangrijk. Hij ontwierp de meubels op zo'n manier dat ze erg bepalend waren voor de ruimte waarin ze zich zouden bevinden, maar tegelijk ook erg bescheiden en bijna afwezig leken. "Hij vond dat een stoel en een tafel heel bepalend waren. Maar naar de aanwezigheid van de dingen in de ruimte vond hij dat die zeer doorschijnend moesten zijn. De tafel bepaalt de ruimte, maar mag geen opdringerig iets zijn. Iets dat je soms zelfs niet zou zien staan," vertelde zijn echtgenote. Het is doordat zijn meubels op die manier kunnen versmelten met de ruimte, de architectuur en de gebruiker dat ze een soort universaliteit krijgen, die ervoor zorgt dat Van Severens meubilair op zowat elke plaats tot zijn recht komt. Een woonkamer, een kantoorruimte, een fastfoodrestaurant, een bibliotheek, een museum, een kathedraal,... De meubels – en dan vooral de stoel.⁰³ - van Van Severen bevinden zich op zoveel uiteenlopende plekken en passen zich overal makkelijk in in de bestaande context. Dit verklaart ook deels het succes van deze meubelontwerpen.

Samenwerking

Tot slot ging de relatie tussen meubel en architectuur voor Van Severen verder dan zijn eigen ontwerptheorieën en - concepten. Zo werkte hij vaak en graag samen met andere architecten en ontwerpers. "Samenwerken met een geestesgenoot is verrijkend. De een is een slijpsteen voor de ander. Een bondgenoot in het verwezenlijken van een droom. Het gevoel van samenhang in het nadenken over de maakbaarheid van dromen". Hij werkte zo mee aan een aantal prestigieuze projecten van Rem Koolhaas zoals de villa in Floriac, de Seattle Library en Casa Da Musica in Porto. Ook werkte hij bijvoorbeeld samen met het architectenbureau Robbrecht en Daem en integreerden heel wat andere Belgische architectenbureaus Van Severens meubels in hun architectuurprojecten zoals onder andere Bob Van Reeth, Jo Crépain, Lens architecten, Willen-Jan Neutelings, Stéphane Beel, Vincent Van Duysen,... Hoewel Van Severen zelf veel contacten had met ontwerpers binnen en buiten zijn Gentse vrienden- en kennissenkring vond hij dat hij in een tijd werkte waarin iedereen in Vlaanderen vooral individueel bezig was en zag hij eigenlijk niet veel verbanden met andere meubelontwerpers.

Ook dit jaar gingen we van start met het openingscafé, Café Illuminé. In deze warme sfeer werd het nieuwe Existenzjaar ingezet. Zoals de naam aangeeft, werd het licht aangedaan op verschillende manieren. Zo kwam ons beminde Arenbergkasteel in de kijker te staan door een aantal spots, enkele verlichte bollen, drijvend op het water, wezen de ingang van het café en de met PV-buizen beklede toog straalde over het terrein.

Dit alles ging gepaard met een hapje en een drankje zoals het zelfgemaakt Existenzbier “Triple Doré” en basilicum- en pompelmoeslimonades. Daarbij was er live muziek, voorzien door The Condors, Sleepers’ Reign, Bmom en Mzungu waarbij men de benen niet kon stil houden.

DANKWOORD

Dit was de eerste Unité. Wij vonden het alvast een erg fijne en leerrijke ervaring. Leest u gerust terug opnieuw in deze Unité, wij beginnen alvast aan de tweede, waarbij architectuur weer vanuit verschillende hoeken bekeken wordt.

Ten slotte willen wij onze dank betuigen aan alle medewerkers van de deze editie voor de vlotte samenwerking. Jullie hebben ons weten te verrassen met interessante artikels. Met volle overtuiging kunnen we zeggen dat het enthousiasme sterk aanwezig was!

Hoofdredactie

Karen Boven
Ward Van Hemeledonck

Schrijvers

Valerie Aendekerk
Annelies Belemans
Karen Boven
Lore Bruggen
Czvek Rigby & Natural Born Architects
Andy De Boeck
Maren Libbrecht
Evert Rosseel
Bram Van Droogenbroeck
Ward Van Hemeledonck
Britt Van Rompaey

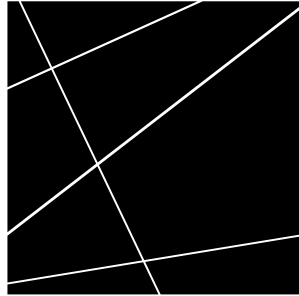
Illustraties

Arthur Ackermans
Francis Hofmans
Siem Lasseel
Robin Stevens

Architecturaal Advies

Hilde Heynen

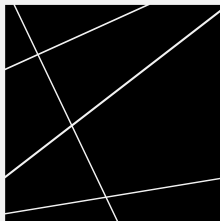
Stad & Architectuur vzw

EXISTENZ

Unité is een architectuurtijdschrift uitgegeven door Existenz. Voor het 22ste jaar op rij staat een enthousiaste groep vierdejaarsstudenten burgerlijk ingenieur-architect aan de KU Leuven klaar het Existenzjaar vorm te geven. Met een gemene passie voor architectuur kan de creativiteit weer de vrije loop gaan onder de vorm van allerhande activiteiten. Balancerend op de grenzen van architectuur, omgeving en kunst is de kalender weer gevarieerd gevuld. Het hoogtepunt van dit jaar is de Existenzweek. Eén week lang bezet Existenz een leegstaand gebouw in Leuven om er lezingen, debatten, workshops en allerhande activiteiten te organiseren.

Naast architectuur werpen de artikels, beelden en interviews ook een interessante kijk op design, stedenbouw, kunst en cultuur. Er wordt hierbij veel aandacht besteed aan het thema 'Utopie', in de lijn van het stadsfestival van Leuven. Ook enkele evenementen van Existenz passeren de revue.

EXISTENZ